

„Egy korszakot zárok le”

Az összegzés első kísérletei Kosztolányi Dezső pályáján

Kosztolányi 1908 késő tavaszán így írt unokafivérének, Csáth Gézának: „Nagyon szívesen fekszik ez a könyv, s végtelen sokat várok tőle. Egy korszakot zárok le vele, valamint a *Négy fal*-al s a Maupassant-tal is.” (154)¹ A szóban forgó könyv, melynek kiadása kapcsán Kosztolányi Csáth segítő közreműködését kérte levelében, a *Boszorkányos esték* volt, az író első, 1908-as dátummal, ám csak 1909 májusában megjelent novelláskötete.² A vele együtt említett *Négy fal között* Kosztolányi első verseskötete, amely nagyjából a levél előtt egy évvel, 1907 májusában jelent meg, míg a Maupassant-versfordítások gyűjteménye bő fél évvel később, 1908 karácsonya előtt hagyta el a nyomdát.³

Nem kíván túl sok képzelőerőt annak megértése, egy író számára mily határpontot jelenthet az első verses-, illetve novelláskötet összeállítása és megjelenése. A Maupassant-kötet ugyan abban az értelemben nem ad széles körképet Kosztolányi műfordítói munkásságáról, mint majd a *Modern költők* – a kor szokása szerint 1913 karácsonyára, de 1914-es évszámmal könyvesboltokba kerülő – vaskos antológiája, ugyanakkor példaértékkel, ilyenképpen összegző erővel tanúsíthatja a fiatal író műfordítói elveit és gyakorlatát. Innen nézve 1907 és 1909 májusa között Kosztolányi mintegy három kötetben egybefogva mutathatta föl, pályakezdése óta hova jutott el. Ha óvatosan is, de nem teljesen jogtalan tehát úgy tekinteni

erre az időszakra, mint az életmű első szakaszának összegzésére és lezárására. Az óvatosságot mindeközben az teszi indokolttá, hogy folytonosság és megszakítottság nemcsak adottság, hanem legalább annyira távlat kérdése is. Így ami a fiatal Kosztolányi számára mérőöldkőnek, a pálya afféle választóvonalának tetszett, az a visszatekintő értelmező távlatából könnyen viszonylagossá válhat, miáltal előtűnhetnek az életmű szakaszait inkább összefűző, köztük átmenetet képező kapcsolatok is: „ha Kosztolányi későbbi művei felől közelítünk a korai verseihez, [...] feltűnő a folytonosság”.⁴

Kosztolányi ugyanakkor nemcsak költő, prózaíró és műfordító volt ekkor, de egyre inkább újságíró is. 1904 őszétől, majd különösen a *Bácskai Hírlap*-beli *Heti levelek* 1905. január 1-jei megindulásával Kosztolányi végső soron beállt a sajtó munkásainak sorába, s megélhetését is mindinkább ebbéli erőfeszítései révén biztosította. Ehhez mérten akár kései-nek is mondható a *Tinta* című, vegyes műfajú kötet 1916-os megjelenése, amely körképet ad szerzőjének újságírói munkásságáról. Csakhogy a *Tinta* életműbeli helyzete sokkal inkább a fent említett *Modern költők*re emlékeztet: bár összefoglaló igényű válogatás, de nem első összegzése az író tágan értett publicisztikai tevékenységének. Utóbbira valójában már alkalmat kínált Kosztolányinak az *Élettel*, egy frissen induló katolikus folyóirattal fönnálló

1 Kosztolányi leveleire a főszovegben az alábbi kiadás zárójelbe tett oldalszámaival utalok: Kosztolányi Dezső, *Levelek – Naplók*, kiad. KELEVÉZ Ágnes – Kovács Ida – Réz Pál, Osiris, Budapest, 1998.

2 Vö. BEB, 803. Lásd még Kosztolányi, *Levelek – Naplók*, 170.

3 A Maupassant-kötetet és a *Boszorkányos estéket* együtt említi egy Babitsnak 1908 végén írt levél is: *Uo.*, 163.

4 SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY, *Kosztolányi Dezső*, Kalligram, Pozsony, 2010, 35, továbbá vö. 126.

kapcsolata, még ha az nem is éppen az előzetes elképzelések szerint alakult.

Amikor Kosztolányi belső munkatársi állása – a tulajdonosváltással összefüggésben – 1907 novemberében megszűnt a *Budapesti Naplónál*, a fiatal író-újságíró hirtelenjében végső soron munkanélkülivé lett. Ugyan a teljes kilátástalanság érzésén hamar túllendült, és elsősorban *A Hétnek* köszönhetően jelentősen mérséklődött helyzetének bizonytalansága, egyelőre itt sem talált olyan szellemi otthonra, mint amilyet korábban a biztonság, a szabadság és nem mellesleg a fontosság érzését nyújtó *Budapesti Napló* képviselt a számára. Kosztolányi hozzáállását 1907 késő ősztől nem véletlenül jellemezte a szinte folytonossá váló útkeresés. Ezért fordult nagy várakozással a korábbi *Magyar Szemle* folytatásaként beharangozott *Élet* felé is, amelynek már indulása előtt tevékeny munkatársa lett. 1908 decemberének elején például így szólította föl Babitsot: „kérem, hogy sürgősen küldjön kéziratot a *Magyar Szemlé*-be, mely karácsony napján nagy dicsőséggel és igen-igen sok pénzzel fog feltámadni” (162, ugyanitt lásd a Fülep Lajosnak írt, hasonló tartalmú sorokat is).

Hiába a várakozástól és vágytól fűtött sorok, Kosztolányinak – mint nem egy más alkalommal, újfent – csalódnia kellett. Nem sokkal a kéziratokért folyamodó első levelek után, már az *Élet* megindulása előtt egyre tartózkodóbban és keserűbben fogalmazott. Fülep Lajosnak a lapról érdeklődő levelére már így válaszolt: „Újabban ugyanis kisült, hogy még *Magyar Szemle* se lesz a lapunkból, de valami furcsa találkozáshelye a modern és nem modern nem zsidó íróknak. Egyelőre csak annyi bizonyos, hogy pénz van, és intelligens dolgokat el lehet helyezni. Néhány név: Hevesi Sándor, Cholnoky Viktor, Ányos István, Trikál [József] és Prohászka Ottokár.” Majd nem éppen hízelgő hangnemben folytatja: „A többi ember szemét. A szerkesztő Antal vagy Andor József. Mindegy.” Ennek fényében Kosztolányi kérése, hogy Fülep rendszeresen küldjön írásokat a lapba, annak ellenére sem hangozhatott túl meggyőzőnek, hogy azt a *Nyugat* elleni gyű-

lölködő kirohanás kísérte (164–165). Horvát Henriknek tömörebben és szókimondóbban fogalmazta meg véleményét és a lapnál vállalt szerepének mozgatórugóit: „Az új lap címe: *Élet*. A cím rossz, a lap még rosszabb lesz. (*Tolnai Világ + Új Idők*.) – De érdemes itt maradnom, mert megfizetnek.” (166) Talán nem teljesen érdektelen hozzátenni mindehhez, hogy Kosztolányi az említett két lapban, melyekre gyaníthatóan az alacsony színvonal példáiként utalt, éppúgy nem habozott közölni írásait, ahogy az általa gyalázott *Nyugatban* sem.

Aligha kétséges, hogy Kosztolányi gyors csalatkozása abbéli reményeiben, hogy az *Élet* a modern alkotások egy új, általa elképzelt útját kövezi majd ki a magyar irodalomban, nem hagyta érintetlenül az író és a lap kapcsolatát. Az, hogy az *Élet* inkább bizonyult kereseti lehetőségnek, semmint a művészi becsvágy kibontakozását segítő fórumnak, nemigen ösztönözhette Kosztolányit, hogy itt fejtsse ki működése javát. Még ha az író hajlamos volt is túlzó módon fogalmazni, szinte bizonyosnak vehető, hogy kezdeti lelkesedése igen gyorsan takaréklángra tétetett. Talán nem ez volt a kizárólagos oka, ám ez is érdemben hozzájárulhatott ahhoz, hogy Kosztolányi kevesebb eredeti írást közölt az *Életben*, és sokszor a már megjelent munkáit porolta le annak számára. Ez pedig a lap jellegéből adódóan éppúgy igaz volt a szépirodalmi művekre, mint a korábban más lapokban közölt publicisztikai szövegekre. Ám kifejezetten ez teremtette meg annak a lehetőségét, hogy az *Élet* az újságírói pályakezdés terméséből válogatva, annak első összegzését nyújtsa. Az *Életben* újra közreadott cikkek sora, közülük is különösen az 1909 előtt születetteké, így rejtett módon, viszont annál szorosabban kapcsolódik ahhoz a Kosztolányi által megélt korszakzáráshoz, amely a *Négy fal között*, a *Boszorkányos esték* és a Maupassant-kötet összeállítása és megjelenése révén öltött kézzelfogható alakot.

A korábban más szemléletű és eltérő szerkesztési elveket követő, sőt különböző közönséghez szóló lapokban megjelent írások újraközlésének gondolata arra utal, Kosztolányi bízott abban, hogy az *Élet* egyenetlen minősége

és vegyes jellege egyúttal sajátos nyitottságként is érvényesül majd a hetilap szerkesztésében. Már Fülepnek írt levelében megjegyezte: „Az új lap keresztény jellege pedig semmiképp nem akadályoz bennünket abban, hogy a magunk hite szerint írjunk” (165). Bodor Aladárnak is hasonló szellemben nyilatkozott 1909 elején: „A lap rossz, nívtlan, s előre kijelentem, ilyen is marad, mert a kiadó kívánja így. De intelligens dolgokat azért nem utasít vissza. És európai módon fizet.” (168) Kosztolányi vélekedése azonban megalapozatlannak bizonyult. Három héttel később Bodort már arról kénytelen értesíteni, hogy „az egyik verséért az *Élet* már elküldte Önnek a honoráriumot, bizonyára meg is kapta. A másikat azonban a sujet-je miatt nem fogadta el a fanyar [?] katolikus lap.” (169) És ugyanez játszódott le Babits esetében 1909 kora tavaszán: „Versedet átadtam Andor Józsefnek, a szerkesztőnek, de az eredeti nem tetszett neki, és nem fogadta el. Teljesen nemintelligens ember. A lapot pedig igazán úgy szerkeszti, mintha szemetes villával hányná össze. [...] Elfogadott műfordításodért járó honoráriumot pedig még holnap útnak indítom.” (170–171) Ráadásul Babits Kosztolányi által közvetített versével nem először esett meg ilyesmi: 1907 karácsonya előtt Kosztolányi Révész Béla megbízására hivatkozva, a *Népszava* ünnepi melléklete számára kért verset költőtársától, amely végül szintén nem jelenhetett ott meg.⁵ Mindez az irodalom autonómiájának a korban egymás mellett létező eltérő felfogásaira irányítja a figyelmet.

Kosztolányi láthatóan máshogy, tulajdonképpen radikálisabban értelmezte a modern művészet önelvűségét, mint például a baloldali elkötelezettségű *Népszava* vagy a katolikus kötődésű *Élet*. Az irodalmi érték mérlegelése során erőteljesen törekedett a nem irodalmi szempontok leválasztására és kizárására. A művészet területén az alkotásmód modernségét tartotta valódi újjáításnak és mindenekfelett elismerendő értéknek, függetlenül bármiféle eszmei tartalomtól vagy közéleti

törekvéstől. Kosztolányi az utóbbiak jelenlétét ugyan nem zárta ki a műalkotásokban, de esetlegesnek, másodlagosnak tekintette azokat az esztétikailag értett modernség érvényesüléséhez képest. Nemcsak Babits verseinek társadalmi-kulturális összefüggésektől eltekintő értékelése tanúsíthatja ezt, hanem a *Népszavában* *A forradalmi dráma*, illetve a *Proletár-költészet* címen megjelent esszéinek módosított újraközlése is. Az előbbi az *Élet* hasábjain *Jegyzetek az új dráma kialakulásához*, utóbbi *A másodikperc művészete* címmel jelent meg, elhagyva-átfogalmazva a *Népszava* politikai beállítottságával összecsengő részeket. Jóllehet Kosztolányit némelykor nem megalapozatlan köpönyegforgatással vádolni, ebben az esetben nemcsak erről van szó, hanem annak a meggyőződésnek az érvényesítéséről is, hogy a modern irodalmi törekvések tárgyalása szabadon kiemelhető az eszmei-ideológiai kontextusból, mindeközben a gondolatmenet sarokpontjai változatlanok maradnak.

Az újra megjelentetett cikkek kiválasztásában tehát nem azok eredeti fórumának jellege játszott döntő szerepet. Sokkal inkább befolyásolhatta ezt nem egy írás valamikori aktualitásának elvesztése. Kosztolányi a *Budapesti Naplónál*, majd *A Hét*-nél igen sűrűn írt színikritikát, ami újságírói feladatkörének meghatározó eleme volt és maradt még sokáig. És ha igaz is, hogy ezek a bírálatok jellemzően többet foglalkoztak a darabbal, mint az előadással, a repertoár változásával elevenségük megkopott, és színházi összefüggésükből kiszakítva nemigen állták volna meg helyüket az újabb olvasók előtt. Márpedig az *Élet* éppen ott és akkor megjelenő számaiban azok az írások kaphattak helyet, és ezzel együtt Kosztolányi számára publicisztikai munkáiból azok bizonyulhattak időtállóknak, amelyek valamiképp megőrizték frissességüket, és érvényük a megjelenés körülményein túl is általánosítható volt.

Még ha arányában a külső okok játszhatták is a legnagyobb szerepet abban, hogy Kosztolányi igencsak szigorúan válogatott

5 Vö. KOSZTOLÁNYI, *Levelek – Naplók*, 136.

korábbi publicisztikai írásai közül, ezt valamelyest a korszakzárás kimondatlan gondolata is fölerősíthette. Komolyabb átdolgozásra mindazonáltal csak ritkán akad példa. Lényeges kivétel az eredetileg 1904. október 23-án *Utastípusok* felirat alatt, *Naplójegyzet* alcímmel megjelent cikk, amely Kosztolányi első írásainak egyike volt a *Bácskai Hírlap* friss munkatársaként, és amelynek *Csevegés az utazásról és az utasokról* címmel átdolgozott változatát az *Élet* 1909 őszén adta közre. Jobbára azonban Kosztolányi a cím, továbbá a kezdő, esetleg a záró mondatok módosítására szorítkozott. Ennek oka lehetett a cikk időközben aktualizását veszített apropójának eltávolítása az írásból, ugyanakkor valószínűleg elsősorban arra szolgált, hogy megnehezítse a korábbi közlés azonosítását. Ha valakinek az emlékezetében netán fölrémlett, hogy hasonlót már olvasott másutt, esetleg a javarészt álnevek alatt megjelentetett írások szerzőjének kilétével is tisztában volt, Kosztolányi korábbi fórumainak felületesebb átnézése még ez esetben sem vezetett eredményre, hisz éppen az azonosítás jellemző támpontjaiként szolgáló szövegelemek módosultak. Ennek alapján az is megkockáztatható, hogy a válogatás szigorúságát a megelőző publicisztikai munkásság összegzésének rejtett szándéka mellett a jól fizető, mégis csalódást keltő hetilap számára végzett munka minimalizálásának igénye sem elhanyagolható mértékben befolyásolta.

A Csáth Gézát megszólító levélnek a tanulmány legelején idézett részlete így folytatódott: „Mi jön ezután? Kissé félős elgondolni, de ez a félelem nekem tetszik.” (154) 1909 elején – Babitsnak hízelegve, bár közben saját helyzetét is megemelve – Kosztolányi hasonló lelkiállá-

potról számolt be: „Én, Barátom, én lehetnék elkeseredve, »a megállapodott hírnevű író,« akiről azt mondják: igen...” (170). Majd nem sokkal később Juhász Gyulának írta: „Állítólag zseni vagyok és híres író, de úgy élek, mint a kutya. Egy ember nélkül. Egy biztató szó nélkül. Minden remény nélkül.” (184) Ha a *Négy fal között*, a *Boszorkányos esték*, a Maupassant-fordítások, illetve az *Életben* újraközölt írások egyfajta korszakzárást jelentettek a költő, a novellista, a fordító és az újságíró Kosztolányi pályáján, érthető a folytatás egyszerre izgalmas és feszítő kérdésének fölmerülése, az önismétlés veszélyéből és az újat mondás kényszeréből fakadó szorongás érzésének jelentkezése.

Nagyjából egy év múlva, 1910 tavaszán viszont így lelkendezik – nyilvánvalóan fölragva, de aligha csak a hódítás végett – ifjú szerelmének, Lányi Heddnának: „bocsásd meg a naiv címezést. De én most egészen naiv vagyok. Naiv és boldog, nagyszerű verseket írok, folytatam *A szegény kisgyermek panaszaival*-t, pár nap múlva egészen befejezem, s aztán sajtó alá rendezem, és június közepén megjelenik. Boldogabb, izgatóbb, termékenyebb korszakom még nem volt. A költői erőm teljes pompájában, a zsenim feltétlen hatalmában érzem magamat.” (205) Az első összegzéseket követően Kosztolányi joggal érezhette úgy, hogy *A szegény kisgyermek panaszaival* – legalábbis költőként – rátalált arra, milyen irányban haladhat tovább a pályáján. Az 1910-es verseskötet művészileg új hangot tudott megütni, és az addig csak remélt, de teljesen el nem ért siker útján indította el a fiatal – Szilágyi Zsófiának nemcsak az író, de az írói pályákat szívósan tagolni igyekvő irodalomtörténeti erőfeszítéseket is joggal ironizáló szavával: éretlen⁶ – Kosztolányit.

6 Lásd SZILÁGYI Zsófia, *Az éretlen Kosztolányi*, Pesti Kalligram, Budapest, 2017.